

Mikecs László

ROMANTIKUS ÖNSZEMLÉLET A SZOMSZÉDSÁGUNKBAN

I. A szlovák irodalom szemlélete*

A sors úgy hozta, hogy a szlovák nép elei csak igen kevés ideig éltek a maguk politikai szervezetében. Lakóhelyük már történelmük kezdetén egy erősebb s átfogóbb politikai hatalom alá juttatta őket, a magyar állam keretébe, melyben ezer évig éltek, az első világháború végéig. Ez lehet némelyeknek szomorú, némelyeknek közömbös vagy örvendetes, bizonyos ellenben, hogy tény.

Az is tény, hogy a nacionalizmus felébredése óta változatosan hullámszó vágy érlelődött a szlovák nép értelmiségében – mint minden állam nélküli nép értelmiségében is –, hogy kiszakadjon abból az államból, melynek nacionalizmusa nem az ő keblét hevíti. Ez a vágy a világháború végén be is teljesedett, néhány éve pedig még a sors egy váratlan kedvezésével is párosult, az önálló Szlovákiával.

Minden ember örül, ha a vágya beteljesedik. Természetes, hogy a szlovákokat is öröm szállta meg, amikor sorsuk intézése, melyre oly régóta vágytak, végre a maguk kezébe került. Egy állam azonban reálisabb szerkezet, semhogy csupa örülő állampolgár eligazgatni tudná. Időből és téből kiszakítva nem működhet, hanem a többi állam társaságába kerül, s ez olyan hivalkodó gyülekezet, melyben az asszonyok magukra rakják összes ékszereiket, minden eszközzel szépítik magukat, a férfiak meg megereszlik a hangjukat, s módfelett szeretnek dicsekedni előkelő, régi származásukkal. Szlovákia nem akart az európai államok e társaságában túlságosan alulmaradni, s kifényesítette ékszereit, kozmetikushoz ment, s származási tábláját is hamarosan kitöltötte. A kritikus kötelessége, hogy felfedezze a hamis ékszereket, meglássa a festék alatt a valót, a származási táblán a téves levezetéseket.

Itt van mindjárt a szlovák irodalomtörténet Mráz által is hangoztatott tétele, hogy ti. a szlovák irodalom Cirill és Metód biblia- s egyéb szertartáskönyv-fordításaival kezdődik (9.). Istenes régen tehát, a magyarokénál mindenestre régebben. Könnyű volna ennek az állításnak szakszempontból való helytelenségét is kimutatni, hiszen a délszláv származású térítő testvérpár nem szlovákra fordított szertartáskönyvekkel ment a szlovákok ősei közé téríteni (akik egyébként a morva-szláv tömegből ekkor még nem is differenciálódtak szlovákokká), hanem ógyházi szlávra, a délszláv nyelv bolgár nyelvjárására fordítottakkal, aminek megértéséhez figyelembe kell vennünk a szláv nyelvek egymáshoz való viszonylagos közelségét. Analógiául szolgál a keresztyénségnek eme nem saját, hanem csak rokon s érthető szláv nyelven való bevonulásához más szláv nép történetébe, a reformáció szintén egy rokon, cseh nyelven való elterjedése a szlovákok között: biblia, egyházi ének ma is cseh nyelvűek az evangélikus szlovákok körében. Mindez a szakemberek előtt világos, a laikust részletesebben nem érdekli. Egy laikust is meggondolkoztathat azonban, hogy – még ha szlovák nyelvűek lettek

* Két könyv megjelenése alkalmából: Andreas Mráz: DIE LITERATUR DER SLOWAKEN. Berlin–Prag–Wien, Volk und Reich, é. n. 203. o. – Sziklay László: A SZLOVÁK IRODALOM. Franklin Társulat, é. n. 223. o.

volna is azok az elveszett Cirill- és Metód-féle térítő segédkönyvek, s néhány szlovák őst is hasonló szlovák nyelvű mű szerkesztésére is ösztökéltek volna (amire nemhogy nyom, de lehetőség sincs) – joggal számítható-e tőlük a szlovák irodalom kezdete? Ma már ugyanis többé-kevésbé megszoktuk, hogy egy adatnak önmagában nincs, csak valami művelődési folyamatban van értéke: ha olyan környező megnyilvánulásait ismerjük a szellemnek, melyek az adatot elhitetik, valószínűsítik. Hiába nyomtatattja néhány buzgó turanista a könyveit a könyvnyomtatás ezer-egynéhánszázadik évében, azon a vélt jogon, hogy az Adámtól és Évától való származásnál alig rokonabb kínaiak ősrégi kultúrájában már másfél ezer éve keletkezett valami nyomtatótechnika: semmi közünk ehhez, semmi részesedésünk ebből. A szlovák irodalmi nyelv és irodalom a XVI. sz. végén s a XVII. sz. folyamán van a születés vajúdasában, előtte csend van, a semmi. Egészen természetes, hogy nem illendő hétszáz évre visszanyúlni e csendbe s szlováknak kisajátítani minden szláv büszkeségét, Cirillt és Metódot, ha erre a térítés tényén kívül semmi nyom, semmi irodalmi emlék, semmi szellemi megnyilvánulás nem hatalmaz fel. Nem elég értelmesek a szlovákok ahhoz, hogy ezt belássák?

A dolog gyökere mélyebben fekszik az értelemnél.

A szlovák elitnek, de minden kisebb szláv népének is a legnagyobb élménye, szinte megrázkódása a *romantika* volt, melynek gondolatrendszerét német egyetemeken, főleg Jénában s főleg Herdertől tanulta meg. Herdert undorral töltötte el a politikai, társadalmi és szellemi élet évszázadok óta merevülő, etikettesedő, szabályosuló formája, mely szerinte az emberi szellem elterméketlenedéséhez, kiapadásához vezet. Friss, elhasználatlan, érintetlen erőket, népeket indult hát keresni, melyek biztosíthatják az emberiség továbbhaladását. Természetesen nem államalkotó, szervezettségben élő nemzetek között találta meg ezeket az erőket, hanem állam nélküli, szervezetlen, civilizációtól meg nem rontott, ősi egyszerűségben, békében, rafinátatlanságban élő népek között. Ilyenek voltak akkor a szláv népek, illetve a szlávok, melyet – az az időben nemrég kiderített közös nyelvi múlt miatt – egyetlen közösségnek tekintettek. Ez a szláv közösség lett a herderi romantika elgondolásában a jövő népe.

Az elgondolás a futótűz erejével gyűjtötte meg a szlávok vezető értelmiségének a lelkét, főleg a szlovákokét, mert a szlovákság fedte talán legjobban a herderi kritériumokat. Kétségtelen, hogy a szlovák Safarik és Kollár lett a nagyra hivatott szláv közösség, a pánszlávizmus első nagyarányú teoretikusa. A Herdertől kicsiholt szikrából lángot élesztettek, az ötletből a szláv – egyelőre kulturális – közösség nagy boltozatú elméletét építették. Hogy rászolgáljanak a szép reményekre – az önmaguk reményeire is –, ideális szláv néprajzot írtak az egyszerű, békés szlávokról, elnyomók, imperialisták türelmes alattvalóiról. Felállították azokat a nyelvi és kulturális fokokat, amelyeken az értelmes szlávok az egyes szláv törzsekből felemelkedhetnek *Szláviába*, a szlávok teljességébe. Érthető, hogy az átfogó gondolatok nemcsak a széppel kecsegtető jövő, hanem ezt a jövőt biztosító romlatlan múlt iránt is felkeltették a büszkeséget. Safarik dobogó szívvel tárta fel „*a feledés iszapjából a szláv hazafiak számára*” a szláv régiségeket. A maga korában meg, ki a valóságban alig láthatott szlávban nagyobb falunál, jólesően tekintett végig – képzeletben, akárcsak a múlton és jövőn – az 55 millióra, később már – még nagyobb dagad a kebel – 77 millióra becsült szlávországon (lásd Sziklayt, 67., 68.).

A képzelet szülte s képzelet építette ideális szláv közösségnek, Szláviának természetesen az idők folyamán az illúziókból a valóság felé kellett egyszerűsödnie. A szlovák írók például, elsősorban Stur; rájöttek, hogy előbb a maguk szűkebb világát kell

kiépíteniök, hogy abból a szlávok közösségébe beléphessenek. Lehetetlen differenciálatlan szlávnak lenni, ha az e fokig való emelkedés, a maga nehéz nyelvi és történeti stúdiumaival, nem külön, tudatos individuumból indul ki. E meggondolás alapján fejlesztették ki a szlovákok irodalmi nyelvüket, fedezték fel lakóhelyük szépségét, s gyűjtötték népi kultúrájuk javait, melyeket azonban – talán egyelőre – nem a közös Szlávia, a minden szláv hazája oltárán ajánlottak fel, hanem a szlovák önállóság, öncélúság fejlesztésére adtak ki. A romantikából kifejlődött tehát a szlovák önállóság gondolata is (Stur nevéhez szokás ezt fűzni). Jellemző azonban a gondolat elindulásának meglehetősen irrealitására, hogy a közös, egyesült, pánszláv haza érdekében történt, e messi ideál – igaz, valamivel józanabb és reálisabb felfogása alapján. A szlovák szellem későbbi megnyilvánulásainak a háttéréből sem tűnt el e herderi indítású romantikus Szlávia képe. Bizonyára ezért lettek jellegzetességei a kis népnek a nagy álmok.

Mráz diplomatikusan titkolja a háború harmadik évében az álmokat. Az éles szemű olvasó azonban könnyen észreveszi, hogy az önálló Szlovákia szellemi képében – tehát irodalmának képében – milyen rekvizitumai találhatók annak az egykori szlovák szellemnek, mely népe határainál jóval messzebbi tájakról szedte össze tudata elemeit. Arról meg éppen bő jegyzeteket készíthet, hogy a nagyarányú Szlávia-elgondolás milyen merész magabizásra készítette az utódokat, akik a kicsi Szlovákiát is az egykori nagy, romantikus Szlávia öntudatával szemlélik. A szlovák szellemi kép, nem szemlélet ugyanis alig fejlődött azóta, hogy a romantikában megfogant. A szem s a lélek, mely a szlovák műltra figyel, változatlanul ugyanaz, mint a nagy álmú romantikus nemzedékeké. Ennek nem lehet más az oka, mint hogy még a mai szlovák értelmiség is a kétségtelenül nagyarányú szlovák romantikán iskolázdik. Mi sem könnyebb, mint ennek az ismérveit összeállítani.

1. A *romantikában* való visszamaradást legpregnansabban az fejezi ki, hogy még egy 1924-ben írt irodalomtörténetben is azok a szlovák szellem régi hősei, akik száz évvel ezelőtt a romantikus eposzokban, művekben. Így egyebek mellett, mint láttuk, Cirill és Metód (a fentiek után már jobban értjük, hogy miért), lásd Holly eposzát: CIRILLO-METODIADE, 1835. Vagy például Csák Máté, akiről azt állítja Mráz, hogy a királynak való ellenállásával s a Tátra és Vág ura címével bizonyos mértékben kifejezte a szlovák területi és politikai függetlenséget, s ez azt bizonyítja, hogy „*Szlovákia a középkori Magyarország keretében sem vesztette el egészen területi autonómiáját*” (12.). Lásd ehhez Pauliny-Tóth TRENCSENI MÁTÉ című regényét, mellyel Mráz szerint is azt akarta bizonyítani, hogy az 1861-i turócszentmártoni szlovák memorandum politikai követeléseinek történeti gyökerei vannak (107.). Mráznak ez a korrektúrából vigyázatlanul ki nem húzott mondata fényt vet arra, hogy a romantikus irodalom, a romantikában felgerjesztett szláv öntudattól sarkallva, hogyan teremtett múltat Szlovákiának, s mint őrzi a nem éppen tudományos mérlegelésen átment elképzeléseket még ma is a szlovák értelmiség s a szlovák irodalomtörténet.

2. A romantikának, különösen Kelet-Közép-Európában, ahol rengeteg kielégítetlen vágy megfogalmazója és hordozója volt, egyik legfőbb vonása az *anakronizmus*. A romantikában felébredő kis népek előtt megcsillant egy jobb sors reménye, melyet csakhamar az önálló állami léthez kötöttek. Ezt az önálló államiságot tervezgették, építették nemcsak a jelenben, hanem a ködös régmúltban is, melyben minden kis nép nemhogy államot, hanem éppen birodalmat fedezett fel. Az űrt, mi a régi birodalom és a jövő állama között tátongott, nem tudták mással kitölteni, mint egy visszavetített, anakronisztikus államszemlélettel. Népi, állam nélküli múltjukkal értetlenül álltak szemben, egyes tényeket felfűjva, vélt államiságukkal tetszelegtek önmaguknak.

Így még Mráz is. Ahogy például a Szvatopluk birodalmától a reformációig terjedő ütemes, alkotó szlovák életet elképzeli – melynek falvait, városait, népét s okleveleit betörő idegen hordák pusztították, melyről azonban hatalmas sziklák várromjai meggyőző képet adnak (16–17.) –, a hangjában részben a múlt iszapjából szláv régiségeket támasztó Safarik romantikus szándékát érezzük, részben pedig az anakronisztikus műltszemlélőt, ki a magyar állam alkotásai között gátlástalanul a szlovák állami múltat csodálja. Felhánytorgathatnánk neki azt is, hogy a történeti Magyarország Felvidékről múltban és jelenben mint Szlovákiáról beszél, rá se hederítve a településtörténet megállapítására, mely szerint a Felvidékre is behúzódo kis morva–szláv népbe és nép mellé (mely a magyar uralom alatt alakult szlovák népiséggé) jelentékeny magyar és német népszigetek települtek, s számba sem véve az ismert tényt, hogy a török uralom idején Magyarország minden apparátusával és a nemzetet jelentő nemességével a Felvidékre menekült – sem népi, sem virtuális alapon nincs joga tehát az anakronisztikus Szlovákia-használatra.

De hibás adatok helyett inkább hibás szemléletet keressünk.

3. Így jutunk el a romantikában megragadt szlovák önszemlélet következő ismérévéhez, a *kritikállansághoz*. Szorosan következik ez az anakronizmusból, amit pszichológiailag úgy magyarázhatunk, hogy a múltra nézve is (alaptalanul) államban gondolkodó szlovák kapva kapott a tényeknek csak szlovák látszatán is, hogy legalább ily módon igazolva láthassa különben adatok nélküli elképzelését. Olyanokra utalunk, akik csak szlovákosan hangzó név mögött is rögtön szlovákokat szimatolnak, s minden – ma már tényleg, a múltban csak tervben meglévő – Szlovákia területén létrejött alkotást, eredményt a szlovák önérzet duzzasztására használnak fel. A romantikában bőven termettek ilyenek, hogy ma sem fehér hollók, mindenki igazolhatja, aki fiatal szlovák értelmiségiekkel beszélgetett, vagy szlovák propagandakönyveket látott. De igazolja maga Mráz is, aki, eltekintve egyebektől, a szlovák irodalmi ellenreformáció tárgyalásában alaposan elcsúszott az igazságon.

Tény, hogy helyén is kell lennie az ember eszének, ha e kort tárgyalja. Az a kor ez, melyben Magyarország a török elől a Felvidékre menekült, tehát jórészt a mai Szlovákia területére. Pázmány ellenreformációs tevékenysége sem folyhatott le másutt. Ha csak a protestáns prédikátorok módszereivel küzdött volna, vándor apostolként a három részre szakadt Magyarország határaitól függetlenül, az egész Magyarország területét bejárva szította volna a lelkeket a reformáció ellen. A korabeli módszer s az adódó véletlen folytán azonban a szintén ellenreformációs szellemű királyi hatalomhoz szegült, ennek a tekintélyét is felhasználta célja elérésében. Ez a királyi tekintély és támogatás pedig csak az ún. királyi Magyarország, a Felvidék határáig ért. Addig, ameddig a mai Szlovákia. Így, amit a török elvett az ország közepétől, Kecskeméttől vagy Hódmezővásárhelytől, megkapta a szélén fekvő Nagyszombat: az ellenreformációs egyetemet, nyomdát, a barokk művészetet, templomot. A dolog azzal komplikálódik, hogy Pázmány mozgalma, a tűzhelynél élvén, rengeteg szlovákot is magával ragadott, s ezek a szlovákok a maguk kis népében nagyobb ügyet melengettek, mint a magyar ellenreformátorok a magyar népben. A szlovák ellenreformáció ugyanis nem egyszerűen a reformáció ellen volt reakció, hanem a *cseh* nyelvű reformáció ellen, mely a szlovákok gondolatait átformálta ugyan, de nem az irodalmát, ízlését, nyelvét, mint a magyar reformáció a magyarét. Irodalom, ízlés, nyelv szlovákul, szlovák módra az ellenreformáció írói között kezdett alakulni, érthető tehát, hogy ez a reformáció szerepét is végző ellenreformáció módfelett jelentős a szlovák szellem történetében. Amnyira,

hogy túlzásokra hajthat az egy helyen működő magyar és szlovák ellenreformáció egymáshoz való arányának megítélésében.

Jó példája ennek a mrázi túlzás. Meg sem említi ugyanis a szlovák irodalomtörténész, hogy a magyar ellenreformáció harca is főleg azon a területen zajlott le, amelyen a szlovák. Pázmány személyét ugyan nem hagyhatja említetlenül – hiszen az érsek nem nemzeti, hanem magyarországi mozgalma nemcsak a magyarnak indította el az ellenreformációt, hanem minden magyarországi nyugati keresztyénnek, tehát a szlováknak is (Sziklay, 32. szerint a szlovák vitairatok mind Pázmányból való fordítások) – módfelett jellegzetes azonban, amit róla mond: „*Pázmány... más nemzethez tartozott ugyan, de mint esztergomi érseknek, Szlovákia volt a tevékenységi központja.*” (26.) E szinte már rosszakaratú mondata után természetesen nem várhatjuk Mráztól, hogy figyelembe vegye a Felvidékre szorult magyar ellenreformációt a szlovák mellett. A sok téves látszaton, mely abból ered, hogy a mozgalom jórészt szlovák lakosságú területen zajlott le, az agya megmelegedik, s kritikátlanul, a magyar ellenreformáció rovására, nagyfokú szlovák teljesítményeket, irodalmi életet, iskolákat könyvel el a múltban. Milyen kár, hogy emiatt az olvasó nem örülhet együtt a szerzővel annak a ténynek, hogy a XVII. században „*igen erőteljes volt a szlovák kultúrélet*” (36.), ami a túlzások nélkül is igaz volna.

Még több helyet is lefoglalhatnánk a romantikus jegyű szlovák önszemlélet ismérveinek felsoroloztatására, inkább mutassunk rá azonban káros, a szlovákok számára is káros következményeire.

Feltűnő először is, hogy a romantikus-anakronisztikus-kritikátlan múltvizsgálat milyen *szemléletzavarokat* okozott Mráz művében. Akkor ébredünk ennek tudatára, ha sorjában követjük a szlovák szellem fejlődéséről rajzolt képeit. Már idéztük, hogy milyen ütemesnek gondolja a középkori szlovák életet. A reformáció korában is friss kulturális fellendülésről tud, mert 1540-től 1610-ig 340 „Szlovákiából” származó teológus tanult Wittenbergben, s a XVI. sz. végéig tíz nyomda keletkezett Szlovákia területén, köztük a híres eperjesi, besztercebányai és bártfai (19.). Az utóbbi nyomdákra már, mint a szlovák kulturális fellendülés tényezőire, az alaposabb múltismerő megcsóválja a fejét. De a különösebben nem tájékozott, csupán figyelmes olvasó is gondolkozásba esik: ilyen kis nép, ennyi teológus s ennyi nyomda; miért olyan kevés akkor még mindig az irodalmi emlék? Miért engedte az a sok teológus, hogy a vallási forradalom testvér ugyan, de külső, mégsem teljesen egyező nyelven hatoljon be lakóhelyére? Miért nem igyekezett legalább a bibliát az anyanyelvére lefordítani, amint ezt minden náción megtehetett? S hogy a kérdésekre felelni tudjon, vagy azt gondolja, hogy a szlovákok tehetőségtelenek, ami természetesen igazságtalan ítélet (Mráz azonban kiprovokálhatja), vagy pedig nem bízik a szerző adataiban, aki idegen tollakat is szlovák testre rakott, jóval többet sejtetett a megengedettnél. – Az ellenreformáció szlovák teljesítményeiről, nem kevés joggal, ugyancsak a legjobb véleménnyel van Mráz, a szlovák nép elpusztíthatatlan életeréje bizonyítékainak tartja őket is (49.), pláne Nagyszombat hozzájuk számításával. Az olvasó azt a benyomást szerzi, hogy a szlovákok e korban tehát csakugyan megszervezték intenzív kultur- s irodalmi életük lehetőségeit. Nagy meglepetéssel kell azonban értesülnie arról, hogy a legnagyobb szlovák barokk író, Gavlovic művei kiadatlanul és így hatástalanul maradtak, ami annak a bizonyítéka, hogy „*milyen kedvezőtlen viszonyok között dolgoztak a szlovák írók ebben s az előző századokban*” (37.). Mit higgyünk ezek után? A virágzó szellemi életet vagy a kedvezőtlen viszonyokat? Mindjárt felelünk rá, csak még azt nézzük meg, hogyan vezeti be Mráz a szlovák nacionalizmus korát, a romantikát. Dicsérszót itt már nem lát a körülményekben s a teljesítményekben. A nemesség önzően elidegenedett a néptől, csak papok s

tanítók vékony rétege maradt hű a nemzeti programhoz. A városi nép védelmezte nemzeti értékeit, anélkül azonban, hogy a szlovák fejlődés tudatos, aktív tényezője lett volna. Nem volt kultúrcentrum, nem volt iskola, a pozsonyi líceum szlovák tanára elégtelen volt szerepére. Mindebből megérthető, hogy miért mutat a szlovák kultúra fejlődése *oly lassú* tempót (67–68.).

Nem csodálnók, ha néhány szlovák a legélesebben tiltakoznék a szlovák szellemi fejlődés ilyen beállítása ellen. Mert mi történt itt? Egy romantikus szlovák önszemléletől befolyásolt irodalomtörténész elsősorban a Szvatopluk országa s a mai Szlovákia közti űrt akarta kitölteni egy vélt állandó önállóság, sőt államiság mozzanatainak a feltüntetésével, s ezekhez a sokszor joggatlan, de a mai szlovák önértzetet jótékonyan legyezgető mozzanatokhoz mérte a szlovák szellem megnyilvánulásait. Nem vette észre, hogy a középkorban s a reformáció korában – nyilván szlováknak gondolva a magyar államiság Felvidéken végzett ténykedései jó részét – sokkal nagyobbra méretezte a kultúrélet körvonalait, mint amennyit a szellemi, irodalmi termelés igazol. A barokkban a kiadatlan Gavlovic már markáns módon figyelmeztette erre, szemléletének revíziója helyett azonban oly könnyen odavetett egy mondatot a „*kedvezőtlen viszonyokról*”, hogy szinte borzadállyal vártuk már a következő mondatban a szokásos „ezeréves elnyomást” is. A legigaztalanabb rész az, melyben a szlovák irodalmi romantikát bevezette. Csupán azért, mert a *mai* szlovák önértzetnek az esnék jól, ha fejlett társadalommal s hatalommal ébredt volna a szlovákság a nacionalizmusra, *lassúnak és elégtelennek* ítélte a múlt század elejét s embereit. Pedig ha van oka szlovák irodalomtörténészek evoékat kiáltani, akkor erre a múlt század eleji szlovák fejlődés ad igazán okot. Szinte a semmiből keltettek ugyanis ekkor életre a szlovák írók egy olyan nagylélegzetű irodalmi romantikát, amilyennel Közép-Kelet-Európában szinte egy nép sem dicsekedhet. Ennek hangoztatása azonban, úgy látszik, kevésbé fontos Mráznak s a szlovák öntudatnak, mint az a tetszelgés, hogy a múlt minden bokrában ott bújt a szlovák különállóság, függetlenség, míg egyszer csak napfényre nem jött.

A szemléletnek ezek a zavarai Mráz módszerének a *maradiságában* rejlenek. Ma már ritkán olvashatni olyan pozitivistá művet, mint a Mrázé. Adatok, adatok egymás hátán, a szellem fő forrongásainak lefestése nélkül. Ne gondoljuk pedig, hogy legalább a szellemtörténeti módszer hullámai nem jutottak el még Pozsonyba. *Mráz nem lehet* a fentebbiek után más, csak pozitivistá. Egy vérbeli szellemtörténész nem követhet el olyan hibákat, amilyeneket eddig felsoroltunk. Annak a szellem minden irányú megnyilvánulásába bele kell igazítani adatait, azaz minden irányból igazolnia kell őket. Ez elől csak egy rossz pozitivistá ugorhat meg, aki gondolkodás nélkül magára hagyja adatait a szellem megnyilvánulásai között. Mráznak is ez állt érdekében, ez az elmondottak után nem kétséges. Az ő felfogása szerinti szlovák múltat csak magukban, magyarul maradt adatokkal lehet elképzeltetni. Hogy például Cirill és Metód áll a szlovák irodalom élén. Vagy Csák Máté a szlovák függetlenséget jelképezi a középkorban. Ezeknek az adatoknak egy része lehet olyan, hogy a mai sértődékeny világban egy diplomata ügyesnek minősítheti. Például, hogy Vajansky újságírói tevékenysége miatt fogságba került (130.), elhallgatva, hogy magyar fogságba, a szegedi Csillag-börtönbe (Sziklay, 150.). Egy kritikus azonban csak bosszankodhat a magyarul maradt adatokon, hiszen mindennek megvan a magyarázata, s becsületesebb, ha az adatközlő ítélt, mintha azt az olvasó fantáziájára bízta, mely rendszerint jóval többet gondol oda, ahol az író valamit „ügyesen” elhallgatott, vagy – a Cirill és Metód típusú esetekben – a szlovák múltba belopott.

Mráz mint jó szlovák nyilván nemzete ügyének vélt szolgálni azzal, hogy a vágya beteljesedett, önállósult Szlovákiának a múltban is a mai vonásait igyekezett feltüntetni, s egy múltba rajzolt mai Szlovákia vágyaihoz, elképzeléseihez mérte a szellem, az irodalom elképzeléseit is, következésképp elmaradt, pozitivistá módszerrel. Magunk teljességgel az ellenkező véleményen vagyunk. Szlovákia nem versenyezhet abban, ami a sorstól nem adatott meg neki. Európa régi állami múltú népei között – minden erőlködés ellenére is – csak szegényes marad az állami múltú népek igényével kutatott szlovák múlt. Miért ennek hódol hát az irodalomtörténész – aki egyébként néhol rendkívül őszintén s becsületesen látja a kis szlovák nép (és minden kis nép) jellemző vonásait: a sok megtört pályát, torzót, a társadalmi fejlettséget magasan felülmúló irodalmi, írói fejlettséget, az irodalom politikus jellegét? Azt hiszi, hogy csak ez a belépőjegy az európai életbe? Ma már tudunk értékelni népeket állami múlt nélkül is, s a módszer, ahogy az ilyen népek felé közelítünk, kialakulóban van. Világos, hogy e módszer tökéletesítésében – mint minden állam nélküli nép tudományának a legfőbb ügyében – múltjuknál fogva a szlovákoknak kellene az élen járniok. Emlékeztetek még mindannyiunk előtt egyik neves történészünk súlyos vádjai a magyar tudományosság ellen, hogy a Trianon után államából kiszakított mintegy hárommillió magyar alkalmán nem igyekezett megkeresni a magyarságtudatnak – de ezzel együtt az egyetemes múltkutatásnak is – egy állam- s politikai történettől bizonyos mértékig függetlenül, átfogóbb, egy *egész* nép szellemi és anyagi jelenségeire tekintő módszerét, az ún. népiségtörténeti módszert. Mit mondjunk akkor a szlovákokról, akik ezer év alkalmát sem használják fel az e kutatási irányba való beállásra? Pedig egészen természetes, hogy nem lehet addig hú képet kapni a szlovák életről – s így a szellemről sem –, amíg nem az állam nélküli nép sorsának kijáró módszerrel közelítünk feléje. Igaz, hogy így sok illúzióról le kell mondani. Nem hisszük azonban, hogy ez némiképp is csökkentené a szlovák öntudatot, sőt az ellenkezőjét állítjuk. Mert amint egy fenti módszerű szlovák történész tökéletes vigasztalást találhat a szlovák eredetű nemességnek elkerülhetetlen magyarságba olvadására (amire anakronisztikus szemlélettel nem talált vigasztalást Vajansky s a szlovák értelmiség máig se), a szlovák etnikum módfelett nagyarányú gyarapodásában és nagyobb csapásoktól, töröktől megkímélt, a Kárpát-medencében szinte már kivételezett sorsában (aminél ma e tájon nagyobb adománya nem is lehet a múltnak) – egy államnélküliségre figyelő irodalomtörténész is egészen más – szerintünk nagyobb – jelentőséget tulajdoníthat a szlovák szellem múltbeli megnyilvánulásainak, melyek az irodalomra kedvezőtlen állam nélküli, szervezetlen sorban *csak* igazán a szlovák szellem kiválóságának jegyei. Hiszen a szlovák népiség szellemi és anyagi ereje állam és szervezet hiányában a múltban inkább vegetált, mint a szlovákság hasznára működött, s ha voltak is produktumai, azok leginkább egy magyarok által vezetett többnépű ország *közös* sorsát építették. Az így látott múltból nem sokkal inkább öntudatot emelően bontakozik ki egyszerre minden, mégis a szlovák népért született szellemi teljesítmény, főleg a szlovák szellem felébredésének százada, a XIX. s az ehhez kapcsolódó XX. század? A szlovákok azonban ma még a tetszelgést választják maguknak egy illúzió érdekében, a múltjuk tényeinek sokszor egyetlen módon való felfújása, adatok, teljesítmények másoktól való elorozása árán is – és a sötét „ezeréves elnyomás” inspirálta hangulatot, teli fojtott dohogással nemcsak a magyarok ellen, hanem a saját maguk „lassú tempójú”, „elégtelen” kultúraháladása és régi kiválóságai iránt is.

Lehetetlen megszabadulnunk a gondolattól, hogy a sok hiba elkövetése nem ok nélkül történik: *Válami nagy dolog itt a tét.* Ha egy pillanatra átgondoljuk az eddig leírta-

kat, tisztán látszik, hogy anakronisztikus és kritikátlan szemlélettel, elmaradt módszerrel egy a romantika teljében fogant nemzetkép őrződött meg a szlovákok között, Mráz könyve tanúsága szerint. Romantikus nemzetképet még a leghalványabb náció is alkotott magának annak idején, a nacionalizmus frissessége korában. Az idő haladása folyamán azonban a romantikus nemzetképek általában megtisztultak: hiszen mint mindennek, a nacionalizmusnak is van fejlődése, s az út, melyet a mélyben való bujkálása után felbukkanása, a felvilágosodás óta megfutott, nem éppen rövid: a nagyhangú, vérmes reményű, fűtött érzelmű korai kokárdás nacionalizmustól, mely sokszor sajnos a legáltalibb emberpéldányokat termelte, a jövő vallása, a szocializmus felé való fejlődésében, már legalábbis a népi-közösségi szociális igazságosságra való törekvés stádiumába jutott. Miért nem akarják magukat a szlovákok mesterségesen merevített kokárdás nacionalizmusukban e fejlődésnek alávetni?

Bizonyára, tudatosan vagy tudattalanul, a *létüket látják benne veszélyeztetve*. Ne feledjük, hogy Szlovákia egy olyan heves explózióból pattant ki, melyhez a puskaport az egész század szlovák irodalma gyűjtötte, Sturtól vagy még Kollártól a konokon gyűlölő Vajanskyig. S úgy látszik, hogy nemcsak születésük okozója, hanem létüknek is egyik jelentős eleme lett a puskaportermesztő nacionalizmus, melyet kényszerűségből állandóan a robbanás feszültségén kénytelenek tartani, hogy legyen indok a náció Szlovákia létezésére. Aki nem hiszi, próbáljon valami koncepciót találni – a nacionalizmuson kívül – Szlovákia igazolására: politikai vezetőtehetség?, egybefogó hatalom?, földrajzi és gazdasági egység?, legalább kicsiben autark terület?, valami jobb, igazságosabb emberi rend fáklavívője, megvalósítója? Ugye, hiábavaló kísérlet.

Van még valami, melyben éppúgy meglátszik Szlovákia önigazolásának mesterséges igyekezete, mint a szlovák nacionalizmus minden haladással dacoló konzerválásában. Országok, melyeknek a nacionalizmus előtt is volt s a nacionalizmus után is lesz létjogosultságuk, nem rendülnek meg, ha létüknek egy-egy oka a különböző politikai események, áramlatok hatására veszteni látszik jelentőségéből. Nacionalizmusban született friss országok, melyek létükben örök ellenkezésre vannak ítélve szomszédos politikai és gazdasági egységek vonzása ellen, nem éppen a szellem szilárdságával keresik a részigazságokat s a támogató kezeket, melyek létüket erősíteni látszanak. Gondoljunk a múltban Szlovákia udvarlására Ausztriának, melyből ugyan semmi hasznuk sem lett, mert hálából '48 után – egyik történészünk szellemes megállapítása szerint – jutalmul adta meg nekik Bécs azt, amit a magyarság büntetésül kapott, az elnyomást. Az árulást azonban az európai táj ellen, mely a szlovákoknak lakóhelyet ad, s melyhez jó és rossz sorsuk hozzá van kötve, úgy látszik, az egykori kudarc ellenére is megszokták. Mráz néhány mondatából ugyanis az világlik ki, hogy amióta Habsburg lett a magyar király, Ausztria népének s nem a Kárpát-medencéének igyekeznek magukat beállítani – bizonyára némi különállóságuk látszata kedvéért – a nacionalista szlovákok. Ha valaki olvassa Mráz sorait a Pázmány korabeli osztrák jezsuita provinciáról, „*melyhez Szlovákia is tartozott*” (30.), mindenestre azt a sugalmazást kapja, hogy a szlovákok Ausztria része s különálló része voltak. Ez a szemlélet látja a szlovák nyelv fokozottabb ápolása megindulásának egyik fő indítóokát is a magyar nyelvnek, mint „*Ausztria egyik népe*” nyelvének az előnyben részesítésében, államnyelvvé emelésében (50–51.). – Sziklayból kell megtudni az embernek, hogy a korabeli nemzedék milyen szenvtelenül viseltetett (a maiaknak bizonyosan nagy mérgére) a ténnyel szemben: Bernolák, a nagy nyelvreformer ötnyelvű nagy szótára mellé külön szlovák–magyar szótárt adott ki, hogy a szlovákok megtanuljanak magyarul s a magyarok meg szlovákul, ha már „*házáink rendjei elhatárolták, hogy az ország hivatalos nyelve ezentúl a magyar lesz*” (41.).

A fentebbiek után valamivel érthetőbb, hogy Mráz irodalomtörténete ma a szlovák szellemnek szinte csak a németekkel való találkozásáról ad számot, elhallgatva majd' minden máshonnan jött indítást, másfelé irányuló vágyat. A módszer, a múltnak mai helyzet szerint való feltüntetése az eddig leírtak után már nem tűnhet fel, de feltűnik az erkölcs, mely ezt a szerzőnek megengedi. Nem mentség, hogy az irodalomtörténet német közönségnek s német nyelven jelent meg. Ez a szempont csak a mondanivaló stílusát változtathatja meg, de nem a tartalmát. Lehetetlen azt gondolnunk a művelt németekről, hogy megharagudnának azért a szlovákokra, mert a múlt században a szlávok jellegzetes gondolatok hatására az oroszok felé fordult néhány írójuk, amit Mráz elhallgat, hűtlenül ábrázolva népe irodalmát. Az sem lehetséges, hogy a nagy német népnek különösebben jólesnék, ha a valóságtól eltérően csak maga felé irányítva látja a szlovák irodalom, szellem múltját. Az ember sokszor elszomorodik, ha Délkelet-Európa bozontos irodalmát forgatja, s látja, hogy mint örülünk egyenként kis itt élő népek, ha valamelyikünk jobb fiúnak tud látszani (vagy ha a másikunkról valami kompromittálót sikerült felfedni s terjeszteni), mintha csak egy nagy délkelet-európai szolgahad produkálását kívánná tőlünk a történelem. Öntudatos művekre és emberfőkre van szükségünk Európának e táján, hogy a magunk törvényei szerint építhessük meg itt sorsunkat s találjuk meg békénket. Mráz még nem érzi ennek szükségét.

Nem állítjuk, hogy ezt s mind az elmondottakat megállapítva kesztyűs kézzel bántunk Mráz könyvével. A keménységet azonban őszintén s nem ellenségesen választottuk (szlováknak magyar ellensége alig is található múltban és jelenben). Nem egy jelét adja az egyébként higgadt modorú Mráz megbékélő hajlandóságának (mint mondják, különösen az elődeihez képest). Szemléletének hibái talán nem is egyéni ítélőképességének csökevényességéből, hanem a szlovák intelligencia romantikus örökségéből erednek. Hihető, hogy ez az örökség hamarosan gyökeres változáson megy keresztül. A szlovákok megkapták azt, amiért tudatukban egy túlfűtött, romantikus hazafias elképzelést anakronisztikusan állandósítottak: az önálló Szlovákiát. Ennek irodalmában a múlthoz képest az emberi és szlovák lélek számtalanszor változatosabb képe jut kifejezésre. Ebben benne van már a népét s kicsi országát józanul, reálisan látó szellem képe is, csak várni kell még, hogy megerősödjék.

*

Mivel mással térhetnénk is át Sziklay könyvére, mint hogy az ember a szlovák könyv után kíváncsian veszi kezébe. Egy magyart nem fűt a szlovák nacionalizmus melege, de még ha be akarna is illeszkedni a szomszédok nacionalista levegőjébe, magyar iskolázottsága sok túlzástól megóvná. A mi irodalmi romantikánk nem festett olyan színes világot, mint a szlovákoké, mert a „halszagú rokonságtól” mindenki fintorgott, a turáni rokonítás és az elődök nagysága meg (ezek a magyar romantika fő motívumai) korántsem voltak olyan újdonság, mint a szlovákoknak Pán-Szlávia s azután Szlovákia. Különbözik is az elszabadult képzeleteket hamarosan megfékezte néhány reálisabb elme: Arany s hozzá hasonló természetű kortársai. Adyval meg olyan őszinteség és lelkiismeret tört be a magyar önszemléletbe s gondolkodásba, amely páratlan európai tájunkon. Nem állítjuk, hogy nem élnek még a rettegett s örökösen a fejünkhöz vert magyar nacionalizmusnak szörnypéldányai. De csak rosszakarat állíthatja, hogy ezek a szellemi elitünkben találhatók. Nekünk már nem rezervoárunk romantikus eposzaink: egy-két tájékozatlan asszimilánsunk választ csak még belőlük háromszínű nevet s buzgóságot. Nacionalizmusunk általában egy igazságosabb s egyenletesebb szellemi

és anyagi javú közösség utáni vággyá finomult, s szándékaink között nem utolsó a Kárpátok vidékének a mi példánkkal való megbékéltetése. Mindez csak várakozóbbá tesz: mennyivel tette bölcsebbé, őszintébbé, igazságosabbá a magyar Sziklayt a szlovák Mráznl.

Rögtön a könyv felütése után sajnálattal kell megállapítanunk, hogy teljességgel nem ítéltünk: a cím nem fedi a tartalmat, a könyvnek csak a kezdete irodalomtörténet, a törzse hat XIX. századi íróról: Safarikról, Kollárról, Sturról, Sladkovicről, Vajanskyról és Hviezdoslavról egybefogott tanulmány. Az író okolható-e a becsapásért vagy a kiadó? A cím ellenére nem a szlovák irodalomról ad hát képet Sziklay, hanem csak – ez a szándéka világosan kivehető – a magyarsággal való együttéléséből eredő, a magyarságával párhuzamba vonható irodalmi megnyilvánulásairól. Mint részletkérdés, ez sem érdektelen.

Hogy a Kárpát-medence népeinek irodalmában – közös feltételeinél fogva – vannak közös vonások, ezt nemrégén vették észre. Az első terjedelmesebb mű, mely ezt az észrevételt tárgyalja – mégpedig a magyar–szlovák viszonylatban –, a Sziklayé. Bár lehetett volna fordított a sorrend: Sziklay művéből fedezhettük volna fel irodalminkban a közös vonásokat. Mert senki sem szabadulhat meg a gyanútól a munka olvasása közben, hogy először volt meg a szempont, s ennek igazolására íródott a könyv, nem pedig a munka közben kristályosodtak ki (ahogy ennek általában történnie kell) a szempontok. Az író tollára ráült a felfedezés primer öröme, s nekivágott egy nagy anyagnak, hogy sorra kimutassa a magyar–szlovák összetartozandóságból, közös, ahogy ő nevezi, hungarus lelkületből eredő jelenségeket. A felfedezés hevében azonban elfelejtette tisztázni a *jogot*, mellyel e jelenségeket felsorakoztatta, a legváltozatosabb dolgokra fogva rá, hogy hungarus lelkületből fakadtak.

A *közös tárgy* még alig adhat valami jogot két nép irodalmi rokonságának kutatására. Írhatnak az írók a nagyvárosról, kisvárosról, faluról; parasztról, úrról; szerelemről, halálról: a témák végül is mindenütt ugyanazok. Legfeljebb a különböző időben való felmerülésük szerint lehetne egy bizonyos térre szűkíteni őket: a szlovákok például egész a XX. századig nem írtak a nagyvárosról, nem lévén nagyvárosuk, ebben a témában tehát alaposan elmaradtak például a franciáktól. Konkrét, csak egy bizonyos területen ismert eseményekről, személyekről szóló írások is kisebb részekre szoríthatják az irodalmi témákat: Mátyás királyról például nem költöttek az olaszoktól nyugatra s a románoktól keletre. Ha valaki az egy-egy térségen uralkodó különleges témákat keresné, haszontalan munkát éppen nem végezne, rokonságra azonban alig következtethetne, inkább lévén véletlenek, mint jellemzőek a tárgyi egyezések. A rokonság abban mutatkozik meg, hogy miként közelítenek az írók a tárgyukhoz, tehát a *magatartásukban*. Ahogy például a kárpáti népek múlt századi népköltésgyűjtői a népdalokat, népi verseket javígtatták, „szépítgették”, hogy ne valljanak velük szégyent, ebben valami kisebbségérzetből – esetleg versengésből – fakadó közös magatartás érzik. Hasonló közös írói magatartások keresése lehet a közép-kelet-európai irodalmi rokonságkutatásnak a legfőbb célja. Így a szlovák–magyar irodalmi rokonságot kutató Sziklaynak is.

A nacionalizmus előretöréséig, a XVIII. század végéig nagyjából jól meg is felel e célnak, mert a közös magatartás tényei napnál világosabbak, maholnap már közkinccsé is válnak a magyar értelmiség tudatában. A pogány török támadására ugyanaz az elutasító keresztyén öntudat válaszol együgyű szlovák versekben is, mint a magyarokban. Rákóczi mozgalmát egyformán látja a szlovák Krman a magyarokkal. Bél-

nek és Wallaszkynak tökéletesen egyezik az elképzelése a Natio Hungaricáról, Szent István országáról akármelyik korabeli tudós magyaréval; a közös latinitás révén éppolyan tudósai ők is a virtuális Magyarországnak, mint a vér szerint is magyarok. És így tovább. Mihelyt azonban a XIX. századba érünk, végtelenül megnehezedik a rokon jelenségek kutatásának lehetősége. Néhány tárgyi egyezésen kívül (mely azonban nem sokat ér) főleg csak abban tudja látni Sziklay a szlovákok hungarus lelkét, hogy az önállósodni akaró szlávok között mindenütt jelentkező gyűlölet az uralmon lévő és elnyomó népek ellen a szlovákoknál a magyarok elleni gyűlöletben nyilvánult meg (vö. 64.). Vajmi sovány vigasz a „hungarus lélekért”. A magyar–szlovák lelki rokonság jelének meg alig láthatja valaki a szerzőn kívül, aki könyvének feltett szándéka szerint kénytelen – akármennyire is lehetetlen sokszor – a hungarus lélek vörös vonalát végighúzni művén.

Hogy milyen sajnálatos áldozata Sziklay ennek az eleve feltett szándéknak, az is mutatja, hogy tisztán fel tudta tagolni a pánszlávizmus hatását a szlovákok körében három fő fázisra, a közös szláv hazáról álmodozó Kollárt, a pánszlávizmus felé az öncélú, önállóvá színesedő Szlovákia élén haladni akaró Sturt s a sturi reménység szétfoslásával a pánszláv álom betöltőjét Oroszországban látó Vajanskyt jelölve meg a XIX. századi szlovák szellem fő irányadóinak. Minek próbáljuk a világosan látott hármas fő magatartást a magyarokkal összefüggésbe hozni? Nekünk nincs szükségünk egyoldalságra, az igazsággal fényűzően bánhatunk. A szlovák XIX. század kapcsán nem is árníthatjuk magunkat és az igazságot annak az elhallgatásával, hogy a szlovákokért, a gyenge szőke menyasszonyért több vőlegény is tülekedett a történelemben. Az atyafi cseh, aki reformációjával s bibliájával egy időre magához is ragadta. A sors rendelte magyar, aki a középkorban hatalmával, majd rendi berendezkedésével hódította meg s a XVII. században katolicizmusával és az ezáltal felébresztett szlovák nyelvvel térítette vissza magához. A mesebeli vőlegény: a pánszláv, aki hatalmas álmokra ébresztette, s lelkébe a vágyakat beplántálta.

A magyart szeretőnk mindannyian a legreálisabb s ezért legesélyesebb vőlegénynek tudni. Sziklay bizton annak is tartja. A pánszlávot ma már könnyű neki a mesébe utalnia, a cseh hallatára azonban még megzavarodik egy kicsit. Ahogy helyenként neki nekigyürkőzik, s „*megpróbál szembenézni vele*” (48.), vagy kénytelen-kelletlen „*szembe kell vele néznie*” (24.), vagy „*mégiscsak meg kell vizsgálnia a csehvel való közösség kérdését*” (22.) – ebből nemcsak stílusa sokszori ügyetlensége világlik ki, hanem – talán tudatalatti – respektusa is a csehekkel szemben, akik ha számtalan hibával is, nem éppen koncepció nélkül keltek egybe a szlovákokkal. Hogy a magyarhoz tartozik a szlovák, ez Sziklaynak is koncepciója, ezt sugallja könyve, ezt több más cikke. Szeretnénk hinni neki, de úgy látjuk, hogy miként a szlovák irodalomban is túlméretezte a hungarus lélek hatását, a magyar–szlovák együttélés lehetőségében is többre becsüli azt a kelletténél. Abba az állapotba akarja ugyanis visszavezetni a két nép életét – ez irodalmi vizsgálódásából következik –, amelyben az a múltban a legharmonikusabb volt: a XVIII. század előtti patriotizmus állapotába (például *Láthatár*, X. évf. 1. sz.). Vajon jól végiggondolta-e, amikor leírta? Szép és békés fogalom ez a XVIII. század előtti magyar patriotizmus. Rendeket foglal azonban magába: nemeseket, azaz kiváltságosokat, s jobbágyokat, azaz jog nélküli teherhordozókat. Csak nem akarja Sziklay, hogy visszatérjünk ehhez az állapothoz, amikor már lassanként merjük hinni, hogy végre-valahára egyszerűen kikecmergünk belőle?

A kritikusnak, ha valamiről meglátta, hogy sántít, csak a bolond szerint kell újat,

jobbat ajánlania. Nem mondhatom meg tehát én sem, hogy mi a jövőbeli magyar-szlovák együttélés feltétele. Sziklay patriotizmusajánlata azonban eszünkbe juttathat egyet. A XVIII. század végéig Magyarország társadalma vízszintes síkban tagozódott. Alul foglaltak helyet a jobbágyok, felül álltak a nemesek. Vegyesen magyarok, szlovákok, románok. A nacionalizmus a vízszintes tagozódást függőlegesre változtatta, s falakként határolta el a magyarokat, szlovákokat, románokat. Ha vissza tudjuk állítani a vízszintes tagozódást, azaz hogy kevesebbet érjen szemellenzővel ellátott, szűk határral körülfogott sovíniszta szlováknak lenni, mint a népi individuuum megőrzésével egy történelmi és földrajzi egység, a Kárpát-medence munka és tehetség alapján kialakuló igazságos szociális rendjébe illeszkedni – ez talán békét fog hozni európai tájunkra. A régi magyar patriotizmus helyett az ügynök a *magyar szocializmus* nevet adnám: a legillendőbb címet annak a munkának, melyben a magyar szellem már mintegy negyedszázada forrong, mozgolódik. S hogy ez nemcsak magyar ügy, hanem az egész kárpáti Európáé, mutatja, hogy a modern magyar szellem részesei, mint Sziklay, messzebb is tudnak tekinteni már a maguk országánál, ami más kis ország fiának körülöttünk egyelőre még nem adatott meg.

II. A román nemzetkép

Az egyik berlini könyvkereskedő megüresedett könyvespolcain kutatva egy kék fedelű román propagandafüzet került a kezem ügyébe. Propagandacsömörében már ösztönösen félretolja az ember ezt a hitelét vesztett, pöffeszkedő műfajt. Megpillantván azonban a szerzője, Lupaş nevét, mégis lapozgatni kezdtem a füzetben. Lupaş azok közé a tehetséges erdélyi románok közé tartozik, akiket a magyar állam a világháború előtt az Eötvös Collegiumban nevelt, még vagy huszonöt társával együtt, tudósnak s vezető pedagógusnak a háború utáni Románia számára (Eötvös-kollégisták számon szoktuk tartani a régi kollégistákat). Ez a tény ráterelte a figyelmemet az egyébként nem különleges kiadványra, mely Lupaş két Tübingában tartott előadását tartalmazta.* Hogy műveltségét ő is abban az intézményben szerezte, melyben úgy tisztelik a tudományt s igazságot, mint kolostorban az Istent, ez legyőzte bennem a propagandaudort, s bizalmat, sőt érdeklődést keltett a füzet sorai iránt. Belőlük szinte maradéktalanul megtudhattam, hogy mit tartanak méltónak a románok külföldön magukról terjeszteni. Hogy a kép teljessé legyen, itt-ott más román tudósok írásait is figyelembe vettem.** Íme:

1. A románok, végső fokon a régi trákoktól származnak, akikről azt állította Hérodotosz, hogy a világ legnagyobb népe az indusok után. A trákoknak egyik ága voltak ugyanis a románok ősei, a dákok, akik ősrégi idők óta a Kárpátok s a Duna vidékén laktak, átvészelve itt minden idegen támadást. Traján császár idejében római uralom alá kerültek, s ez lényegesen megváltoztatta őket. Beleilleszkedtek az új közigazgatásba, átvették a latin nyelvet, bizonyos mértékig még vérségileg is keveredtek a kolonizátor rómaiakkal, úgy, hogy méltán nevezhetők az így megváltozott dákok dáko-románoknak, amiképp a romanizált gallokat, a franciák őseit is szívesen nevezik gallo-

* I. DIE GRUNDLAGEN DER RUMÄNISCHEN VOLKSEINHEIT. II. DER GESCHICHTLICHE WEG DER RUMÄNEN. GASTVORTRÄGE AN DER UNIVERSITÄT TÜBINGEN. 1942. Kräftt und Drotleff, Hauptverlag der Deutschen Volksgruppe in Rumänien, Hermannstadt. 60. o.

** Különösképpen a berlini egyetem román szemináriumában tartott előadásokat tartalmazó VOM LEBEN UND WIRKEN DER ROMANEN című kiadványsorozat RUMÄNISCHE REIHE néven egybefogott tanulmányait.

románoknak. A dákok együttélése a rómaiakkal nem sokáig tartott. Amikor a kezdődő népvándorlás nyomása alatt a rómaiak egymás után feladták északi provinciáikat – így Dáciát is –, csupán légióikat s a tisztviselőgárdát vonhatták ki belőlük. A dákok eredetű parasztokat, pásztorokat nem tudták elszakítani a Kárpátoktól, melyhez évszázadok, a hon biztonsága, régóta ismert ösvények, erdei rejtkehelyek kötötték őket. A Kárpátokban visszamaradt dákok népről a római uralom kivonulásától, a IV. századtól a XII. századig egy nyomot sem ismer a történettudomány. Ennek azonban főleg az az oka, hogy csak az urakkal törődött s nem a paraszt- és pásztornépséggel, melynek produktumai és adói nélkül az urak – lettek légyen azok a gótok, gepidák, hunok vagy avarok – nem tudtak volna megélni. Ebben az időben a dákok-román kárpáti nép a Karszt vagy a Jura folyóíhoz hasonlítható, melyek hosszú utakon láthatatlanul a föld alatt folynak. De miként egyszer csak a külvilágra lépnek, úgy bukkantak fel a XII. században a történelemben a románok is, hogy többet soha el ne tűnjenek. A nehéz, mostoha viszonyok miatt ugyan még sokáig nem élhettek szabadon és függetlenül elődeik földjén. A román fajta tehetsége azonban ennek ellenére is hamar kivirágzott: a vérből származó Hunyadival, a keresztény világ védőjével, Corvin Mátyással, Magyarország legnagyobb királyával, meg Oláh Miklóssal, kora egyik legműveltebb humanistájával még is dicsekedik a magyar történetírás. Ami pedig a románokban általában rejtőző tehetsége illeti, erre nézve elegendő egy 1842-ben megjelent német könyv sorainak az idézése: „a románok alkalmasak volnának arra, hogy az emberiség s a szellemi kultúra csúcsán álljanak”.

2. Már az eredetéből kiviláglik, hogy a román régi, archaikus nép. Míg szomszédai valamennyien máshonnan kerültek a Kárpátok vidékének közelségébe, mégpedig a szlávok a VI., a magyarok a IX. században, a románok sohasem ismertek más hazát, mint azt, melynek területén ma is laknak. Állandóságuk egészen a praehistorikus korbáig visszanyúlik. Semmi ok sem szól ugyanis az ellen, hogy az a nép, melynek már a csiszolt kőkorszakból ismeretesek sírjai a Kárpátok s a Dnyeszter vidékén, nem ugyanaz a nép lett volna, mely később dákok néven tűnt fel. Könnyen megérthetjük ezt, ha arra gondolunk, hogy egy művelt nép, mint a román őse, a dákok, melyet pásztorelet, föld- és szőlőművelés, halászat, bányászat és ipar kötött hazai földjéhez, nem tudott máról holnapra keletkezni, s nem tudta helyét egykönnyen megváltoztatni. Mindehhez figyelembe kell vennünk a Kárpátoknak kultúrára rendkívül alkalmas voltát. Magassága jóval alatta marad az Alpokénak: kiemelkedései a legtöbb helyen széles hátúak, melyeken könnyű a közlekedés; közöttük számtalan kényelmes völgy terpeszkedik, melyekben mint fészkekben húzódhat meg az emberi élet; hátain s völgyeiben dús a vegetáció, fű a legeltetésre és mindenekelőtt erdő, mellyel egy nép sem nőtt össze annyira, mint a román. Érthető hát, hogy az emberi életre igen alkalmas Kárpátokba jól betapadt a románság („*inherent montibus Daci*” – mondták az ókori írók), helyét nem változtatta, s a sztyeppi nomádok népvándorlás korabeli kóborlásai, marakodásai, harcainak közepette mint egy sziget emelkedett ki.

3. A román nép folytonosságát, hosszú megmaradását nagyban elősegítette Románia csodálatos földrajzi egysége. Természetes határokkal körülvéve, Románia a legkekedebb országa Kelet-Európának. Körös-körül síkságokkal, a magyar pusztával, a havaselyi alfölddel s a tulajdonképp Moldvánál kezdődő nagy szibériai platóval, mint valami központi mag, meredeken emelkedik ki ebből a földrajzi egységből Erdély, a román nép bölcsője. Már az ókori írók észrevették Erdély hegykoszorúját („*corona montium*”), mely valami titkos erővel szorította keblére a veszélyek idején a román né-

pet, hogy a veszélyek elmúltával az összes világtáj felé kirajoztassa magából. A vizek is mind Erdélyből erednek, akárcsak a nép. Ha valamiképp kivághatnánk Erdélyt Romániából, elrabolnánk a román folyók forrásait. Míg Erdély nem tartozott Romániához, Moldva és Havaselve mint két ölelő, vágyakozó kar meredt feléje. Erdély Romániában kapta meg az értelmét, mert nem határ-, hanem központi szerepre van utalva egy gazdaságilag s néprajzilag egységes ország keretében. Ez az egységes ország – miként Egyiptom a Nílusé – a Duna és Kárpátok ajándéka. Máshol népeket választanak el a hegyek. Csak a román hegyek, a Kárpátok nem választóvonalak. Pásztorai, kik nyaranta az emelkedéseinek legeltetnek, telenként a dunai síkságokra vonulnak át rajtuk. Ennek tulajdonítható, hogy a földrajzilag egységes országban a nyelv, szokás is homogén, mert egyformán terjesztették el a pásztorok minden román között, akármilyen idegen uralom alatt éltek is.

4. A Kárpátok koszorúja Európa legszélső bástyája a lábánál kezdődő nagy síkság felé, mely Ázsia szívéig ér, s mely klímájánál, felépítésénél, vegetációjánál, embereinél fogva az európaiaknak idegen, ázsiai táj. Ha pedig a Kárpátok az ázsiai síkság ellen bástya, a románok akkor Európa szélső népe, az ennek kijáró szereppel. Már a Krisztus előtti időkben megütöközt a Kárpátok lábainál a kárpáti nép a nomádok leghatalmasabbikával, a szkítákkal. Mikor Traján császár Dáciát római provinciává szervezte, ezt abban a hitben tette, hogy ezáltal természetes határokat kap a római impérium kelet felé, a nomádok ellen, mert az akkor használatos Strabo-féle térképen a messze északra nyúló Azovi-tenger Dácia mellett lezárta Európát. A római szervezet után az európai bástyaszerepet a határainál kezdődő lényegében ázsiai pusztasággal szemben elsősorban egész tömegében vállalta a románság. Hogy ennek a szerepének mennyire megfelelt, legjobban mutatja az a tény, hogy 1800 körül, amikor a Kárpátok vidékére nehezűdő három nagyhatalom: Ausztria, Oroszország és Törökország mind felszívta már a kis népek kis államait, egyedül a két román fejedelemség, Moldva és Havaselve tudott megmaradni a három hatalom ütközőpontjában. Az ellenálló tömegből mindig emelkedtek ki hatalmas egyéniségek, a románság bástyaszerepének méltó képviselői. Így Dromihaites, az első jelentős dák uralkodó, aki Nagy Sándor hadait verte el a Dunától; Burebista, akinek a hatalma kétszázezer harcosa élén a Bugtól az Alpokig s az Adriáig ért; Decebal, Traján méltó riválisa; Basaraba, Károly Róbertnek, Magyarország királya egész hadseregének megsemmisítője; Öreg Mircea, a török előretörés bátor megállítója, akit a török krónikások „*princeps inter christianos fortissimus et acerrimus*”-nak neveztek; Nagy István, aki a Bizáncot bevevő törökökön aratott fényes győzelmeket, a pápa szerint „*a kereszténység előharcosa*”; Vitéz Mihály, Kelet-Európa történetének legragyogóbb alakja, a törökök legyőzője, a szomszédok leverője, a román álom betöltője, Decebal és Traján Dáciájának visszaállítója stb.

Mivel a fenti pontokba szedett román nemzetkép olyan területeket is beborít, melyekhez a magyarságnak is köze volt és köze van, nem maradhat tájékozatlanul az olvasó annak magyarokra vonatkozó passzusáról sem.

5. A románok országának szépsége, gazdagsága s szélső európai szerepe régtől fogva arra indított némely ázsiai népet, hogy betörjenek ebbe az országba, akár zsákmányszerzés, akár rövidebb-hosszabb betelepítés céljából. A románok derekasán elállták az ázsiai hordák útját a Krisztus előtti VII. századtól a Krisztus utáni XIII. századig, a tatárjárásig. Így történt, hogy Ázsiának csak egyetlen maradványa élte túl az időket Kelet-Európában: a magyarság. Rátelpevedve a pannóniai pusztákra, elzárta ez a nép a románokat ázsiai eredetű barbárságával az európai nyugattól, mellyel addig szoros

összeköttetésben állottak, s a IX. századig őrzött pogányságával a nyugati latin kereszténységtől, mely helyett Bizánc híveivé kényszerültek szegődni. Történetük folyamán Erdélyt is megpróbálták hatalmukba keríteni a magyarok, de sikertelenül. Itt ugyanis szláv mintára keletkezett román politikai szervezetek állták útjukat: kenézségek s vajdaság. 1103-ból való az első említés az erdélyi vajdáról (előbb, mint a moldvairól s havaselvíró), aki a magyar királlyal szemben mindvégig megőrizte bizonyos autonómiáját, sőt ezt felhasználva nemegyszer a királyság aláásására törekedett. Felhozható például László vajda (1291–1315), aki rokoni kapcsolatokban állva a szerb és havaselvi román fejedelmi családokkal, velük együtt küzdött Károly Róbert ellen. A küzdelem sohasem szűnt meg a középkor folyamán, bizonyítva, hogy részint idegen test volt Erdély a magyar királyságban, részint testvérei, a két román vajdaság felé tendált örökösen. Ezért tudott olyan könnyen elszakadni Magyarországtól a XVI. században, s a török félhold alatt tőle teljesen független, önálló fejedelemséggé szervezkedni. Erdélyt a románság másik két országával, Moldvával és Havaselvével sok minden összekötötte már ekkor. Mindegyiknek volt például egy híres törökverője: Hunyadi, Nagy István, Öreg Mircea. Később, amikor az elhatalmasodó törökkel meg kellett alkudni, mindegyiknek egy lett az ura: a konstantinápolyi szultán, egy a sorsa s egy a politikai berendezkedése. Aki ekkor a három fejedelemség népi adottságait figyelembe vette, észre kellett vennie, hogy a fejedelemségek ereje a Kárpátokon innen és túl a román nép életerejében és túlnyomó számában volt. Szolimán szultán rá is jött erre, s félt is Erdély esetleges egyesülésétől a két román fejedelemséggel. Hogy ez ne történjék meg, pártolta a Zápolya-dinasztiát, sőt barátságba fogadta s különös nyomatékkal erősítette Erdély különállását. Ennek ellenére is sikerült azonban Vitéz Mihálynak a XVI. és XVII. század fordulóján a három román fejedelemséget egyesítenie s ezzel egy olyan művet végrehajtania, melyre a románok újabb történetében a fenti László erdélyi vajdától kezdve több román fejedelem törekedett. Bár az egyesülés egyelőre még nem volt tartós, Magyarországtól való különállását Erdély később is állandóan őrizte. Mikor a törökök kiűzése után a Habsburgok meghódították, különálló nagyfejedelemséggé szervezték. Csupán az 1867-i kiegyezéskor kapcsolták újra a magyar koronához, német és román lakossága akarata ellenére. Az ettől kezdődő s a világháború végéig tartó időn kívül azonban sohasem élt politikai egységben Magyarországgal, úgyhogy az úgynevezett Szent Korona állítólagos „ezeréves uralma” nem egyéb fikciónál, mellyel Erdély politikai különállásának nyomait nem lehet eltörölni.

*

Fékezze az olvasó a fentiek olvasása közben felgyülemlett észrevételeit. Nem azt tűztük ki ezúttal célul, akármennyire ingerlő is, hogy a kép igaz vagy hamis részleteit tárgyaljuk; ezek igen megnyújtanák sorainkat, s különben is a románsággal foglalkozó magyar tudomány eléggé elterjedt eredményeiből könnyen megállapíthatók. A lelket akarjuk megvilágítani, és a magatartást, mely a leírtak mögött rejtőzik.

A legfeltűnőbb a fenti román önarcképben a *nagyfokú hasonlóság* ahhoz a képhez, melyet a magyar nemzet alkotott meg magáról a történelem folyamán. I. A származásunkról vallott felfogásunkban már középkori krónikásaink óta uralkodott az a nézet, hogy a világ egyik legnagyobb népéből eredtünk, a szittyából. De lett legyen az idők folyamán ez a szittyá: hun, török vagy akár zsidó, az őst kereső lélek mindig ugyanaz maradt: a magyarok eleiül csak nagy népet találhatott. A fenti pontokban leírtak után senki sem kételkedhetik, hogy a románoknak ezek a szittyái a trákok, illetve dákok,

szükség szerint a rómaiak is. 2. Egy nagy néptől való eredet egyúttal előkelő és régi származást is jelent. Az előkelő, a régi fogalma nem állandó az emberiség történetében. A hajdani századokban, amikor a vallás volt az emberi szellem legfőbb élménye és tárgya, valami bibliai néppel való kapcsolat vagy éppen bibliai rokonság volt az előkelőség s régiség jele. Ezért rokonították oda a mi keleti szittyá világunkat régi vallásos műveltségű tudósaink a bibliai világ mellé, a bibliai népek közé számlálva a magyarok őseit (ennek emlékeként még Ady is Góg és Magóg fiának mondta magát). Ahogy a világias műveltség betört a vallásosba, az emberi kultúrát, civilizációt építő népekkel való rokonság lett előkelő s régi. Ezért lettek nomád őseink nagyobb műveltségűek a nyugat-európaiaknál egyes elképzelések szerint, mint ez például az európai könyvnyomtatásnál állítólag majd' ezer évvel öregebb turáni magyar könyvnyomtatásból látszik. Ezért pásztorkodó, föld- és szőlőműves, halászó, bányászó és iparosnép a románok őse is, a dák, már a praehistóriából magával hozva ezt a nagy kultúrát. 3. Régi érvelése a magyarságnak, hogy Magyarország, a Kárpát-medence: földrajzi egység. Ez az egység öröktől fogva adva volt, de csak mi magyarok fedeztük fel, amint országunk ráépült, egygyé kovácsolódott vele, természetes védelmet kapott általa. Már történettudományunk kezdetén észrevettük ezt a tényt jezsuita történetészeink, megilletődött lélekkel tapogatta körül országunk határait a formálódni kezdődő térképeken s képzeletben, barokkos módra, nemegyszer gyöngyszemekkel, babérral övezve alakját. A modern tudományos vizsgálat is igazolta, hogy a Kárpátok körülfogta medence táji, vízrajzi, gazdasági egység, szinte autark terület. Mint láttuk, mindezt a Kárpát-medencébe nyúló saját országukról is állítják a románok, hol lírával, hol geológus érvekkel. 4. Hogy Magyarország Európa bástyája, ez a gondolat már IV. Béla királyunk pápához írott levelében kifejeződik, erre való hivatkozással kérve segítséget a tatárok ellen. A törökök ellen is ezt hangoztatva kértük Európa támogatását. Méltányolva népünk példa nélkül álló véráldozatát s a török tényleges feltartóztatását, jutalmul nem is farkakodtak a nyugatiak velünk szemben legalább az „*Európa védőbástyája*” dicsérettel. A barokkban, melyben sok minden ideát szerettek képre rajzolni, valóságos kőbástyának rajzolták Magyarországot. A szerep és gondolat később még új vonásokkal is bővült: bástya vagyunk, mert keleti határainknál ütköznek bele a nyugat-európai művelődési hullámok a bizánciba s kelet-európaiba. A fentiekből kiderült, hogy a bástyaszerpet, szinte teljesen hasonló értelmezéssel, a románok is maguknak tulajdonítják.

A hasonlóság tehát megállapítható a román s magyar nemzetképek között. Mégis van közöttük két igen lényeges eltérés. Az egyik az, hogy a magyar nemzetkép tételei konkrét adottságokból, valóságos tényekből indulnak ki, vagy ha csupán a fantáziára támaszkodnak is, mint elképzelések, eredeti alkotások. Dúló viták után ma már tisztán látjuk, hogy középkori tudós krónikásaink igaz hagyományokra építettek, s koruk fogalmai szerint fejezték ki magukat, amikor szittyáknak, azaz a latin műveltségű európai világhoz képest barbároknak nevezték őseinket. A bibliai rokonság már tisztán a fantázia találmánya volt, de jól látszik, hogy keleti származásunk s az intenzíven átélte bibliai, ugyancsak keleti világ, összetalálkozva, mint adtak bátorítást erre az egyedülálló találmányra. A nomád kultúra értékelése lényünkéből, természetünkéből következett; hogy ez a kultúra egyébként bizonyos dolgokban, katonai szervezetben, politikai gyakorlatban többet ért a nyugat-európainál, időközben a tudomány is megállapította. A Kárpát-medence nem azért lett földrajzi egység, mert Magyarország foglalt benne helyet, hanem azért alakult, szerveződött meg Magyarország a Kárpát-medencében, mivelhogy a Kárpát-medence földrajzi egység volt, egy ország ideája, feltéte-

le. S hogy milyen valóságosan bástyá voltunk, ezt évszázados harcokban megölt, elhurcolt, megnyomorított magyar milliók, de ez abszolút veszteségen kívül a nagy pusztítás miatt meg sem született milliók, a közben elmaradt szaporulat igazolják (bár ne igazolnák).

A román nemzetkép mindezzel szemben részint másodkézből való, részint – nem sérteni akarunk vele – a magyar másolata, azaz nem konkrét adottságokon és valóságos tényeken alapszik. Hogy részben *másodkézből való*, ez könnyen megérthető abból a tényből, hogy lassan, észrevétlenül formálódva ki, semmiféle hagyomány nem keletkezett a románságban származásáról (ez mindig a nemzetkép első tétele), legfeljebb csak vajdaságai megalapításáról, de ez is részint magyar mondák, például a csodaszarvas mondája átöltöztetésével. A dáko-román elmélet eredete is jól ismeretes ma már. A magyarországi humanista tudományosság születése percétől nagy kedvvel fordult az eredet- s múltkutatás felé, különösen, ahol antik nyomokat vélt felfedezni. Már Bonfini s kortársai nagyra értékelték aényt, hogy Magyarország területére két római provincia is kiterjedt: Pannónia és Dácia. Egyszerre megindult a dicsőségben való osztozkodás. Sokat kapott belőle az egyszerű román nép, melynek nyelvéről egyhamar kiderült, hogy a latin leánya, s így maga bizonyára Dácia örököse. De az erdélyi százok között is akadtak annak hangoztatói, hogy a szászok a dákok leszármazottai. Sőt magyar tudós is állította ezt a magyárokról. Egészen természetes, hogy amikor már román eredetű humanista tudósok is nevelődhettek a XVIII. században, lelkük tövéig átforrósodtak a már háromszáz éves humanista elképzeléstől, s belőle kiindulva rendszerbe foglalták – az úgynevezett dáko-román kontinuitás rendszerébe – népük származását, a szokásos módon dicsfényvel helyettesítve a ködöt, mely a régi századokat takarta. – Hogy pedig részben a *magyar másolata* a román nemzetkép, ez a földrajzi egység s a bástyaszerép, e két jelentős érv lemásolásából látszik. Csűrve-csavarva a dolgot, sok mindenre rá lehet fogni olyat, ami egyébként nem illik rá. Nagy-Románia földrajzi egysége nemcsak azért nem hihető, mert gyenge, vagy hibás geológus érvekkel van alátámasztva (részletezni fölösleges), hanem azért is, mert az ugyan elképzelhető, hogy földrajzilag változatos, széteső területen állam keletkezett, de hogy egy csodálatos földrajzi egységben (amilyen volna Nagy-Románia) *nem*, ez lehetetlen. Mert a földrajzi egységek ellenállhatatlanul szívják, kötik magukhoz az államokat. Ha Nagy-Románia földrajzi egysége volna igaz s nem a Kárpát-medencéé, akkor a magyarok országa nem a Kárpátok körülfogta medencében alakult volna ki, hanem Nagy-Románia területén. Ezt különösen azok írják alá, akik tudják, hogy a magyar hatalom s nép a románok területén, a Kárpátokon túl is megmérte erejét. A bástyaszerépet egy ország a hatalmával vagy népe tömegével vállalhatja (a kettő csak ritkán nem azonos). Hatalmas országa a románoknak a múltban nem volt, vajdaságaik csak Magyarország kapuiul szolgáltak, amit nagyon jól tudott például Nagy István vajda, aki mint az egyik kapu, Moldva védője, szállt szembe bátran a törökkel. Népük tömegeit sem vitték a törökök mészárszékére a románok, amit onnan láthatunk, hogy ellentétben a magyarokkal, megszorodva, a régi időhöz képest óriási számban bukkantak fel az újkorban, a török vész elmúltával. Mivel így sem a földrajzi egység, sem a bástyaszerép nem a valóság alapján került bele a román nemzetképbe, kézenfekvő, hogy a gondolat nem eredeti, hanem a magyarból kölcsönzött. Azért állítjuk ezt ilyen határozottan, mert a dolog egy általános tünetbe tartozik bele. Állami múlt nélküli szomszédaink, amikor államot juttatott nekik a sors, modort s adatokat kerestek államukhoz. Alig vehették volna ezeket máshonnan, mint Magyarországtól, melyben századokon át éltek. Ada-

tokat inkább a szlovákok kölcsönöztek, szlováknak gondolva a magyar állam felvidéki berendezkedései, tettei, hordozói jó részét – bár a félreértett oligarcha Csák Máté-
nak megvan az erdélyi „román” párja is, László vajda. A románok azonban inkább a
modor kölcsönzésében váltak ki. Ez magyarázza a földrajziegység- s a bátyaszerep-
gondolatokat, de az egész nemzetképüket is. Hogy az olvasó kellőképpen értékelje a
szerepeket, mellettünk, magyarok mellett úgy kell látnia a szomszédokat, mint művész
mellett a kontárt, az alkotó mellett az epigont.

A második igen lényeges eltérés a román s magyar nemzetkép között szorosan kap-
csolódik az elsőhöz, s ez: az időben való különböző feltűnésük, életük. A magyar nem-
zetkép, amint a magyarság tudatos rétegeit döntő módon befolyásolta, körülbelül
mindig idejénvaló volt, azaz a korszerű európai szellemben gyökerezett. Amíg a szittya
rokonság kontúrjai uralkodtak rajta, addig sem ragyogott jobban a dicsőségtől, mint
akármelyik európai nációé. S bár közben sok színes képzelet szülte vonás rakódott rá
(ebben sem állt egyedül), rögtön reagált minden reális kutatás eredményére. Szakem-
berek jól tudják, hogy mennyire idejében rajzolódott a magyarság elé – ha nem kis el-
lenkezés fogadta is – az addig ismeretlen finn rokonság írói és tudósi feldolgozásban
egyaránt. A romantika igen szabadjára engedte a képzeleteket, s hamis színek töme-
gét keverte a magyar világ képébe – de korszerűen. Vagy maradhatott volna-e nyug-
ton a magyar szívr, amikor például a szlávok egy valóságos földre szállt mennyországot
teremtettek maguknak, Pán-Szláviát? Az sem volt elkerülhető, ha az európai ideálo-
kat akarta követni a magyarság, hogy ne törekedjék a dualizmus korában a nemzetál-
lam eszméjének megvalósítására, azaz egy olyan ország kiépítésére, melyben – bár el-
ben, törvény szerint tökéletes szabadság, egyenjogúság uralkodik – a cél vagy inkább
az értelem az, hogy mindenki magyar legyen. Ezért még ma is ölni tudnának bennün-
ket, akik a maguk népi állománya szempontjából szomorú, fájdalmas adatokat kutat-
ják, de a szellemtörténeti hátteret vizsgálni elfelejtik. Egy bizonyos: a magyarság fel-
adta a nemzetállam eszméjét; képébe a modern európai szellem hatására elsősorban
népe egésze, mondjuk népisége került, múltjával, jelenével, kiterjedésével, gyarapo-
dó élete problémáival – s a kárpáti Magyarország, mely politikai vezetőtehetségével,
ha úgy tetszik, államraisonjával megteremti a Kárpát-medencében a békét, miként a
régmúltban.

A nagy múltú, középkor elején kezdődő magyar nemzetképpel szemben a román
nemzetkép *nem nyúlik messzebbre a XVIII. századnál*. A románság addig szinte teljesen
vegetatív sorsa miatt ugyanis csak ekkor keletkeztek tudósai, a tudományosságban egy
kicsit elkésve, de, talán ezért kárpótlásul, a francia forradalom, a nacionalizmus szü-
letése korában. Rábukkanva ezek a humanista elképzelésre a románok származásáról,
bár másodkézből, de természetesen forró levegőjű s dicsőséges nemzetképet alkottak.
Erre annál inkább is szüksége volt a románoknak, mert abban az időben meglehetősen
nyomasztó sorban éltek Erdélyben. Erdély rendi struktúrája ugyanis a magyar, székely
és szász nemzettel egy eredetibb, régibb állapotot őrzött, melyben a románság száma,
szerepe, teljesítménye, szervezete a három nemzethez képest még rendkívül kicsiny
volt. Az újkorban azonban – mint a legújabb kutatások mindjobban megvilágítják –
óriási mértékben szivárgott be a románság Erdélybe. Bár feltűnő módon növekedett
száma, Erdély konzervatív rendi tagozódását mégsem tudta megváltoztatni. Teljesség-
gel lehetetlen volt ugyanis, hogy negyedik nemesi rendként vétesse fel magát az erdélyi
politikai szervezetbe egy olyan nép, melynek nem volt nemese (ez vehetett részt
csupán a politikai életben), csak parasztja, pásztorja. Ezért hirtelenséggel a francia for-

radalomban született nemzetiség eszméjére támaszkodott, mely a társadalmi kiváltságosok helyett minden egyes ember, polgár egyenlő jogát hangsúlyozta. Világos, hogy csak ezzel a nemzetiségi elvvel szerezhette a rendkívül megduzzadt erdélyi románság politikai súlyt. Hogy ezt még tovább fokozza, teljes erővel belefogódzott a kapóra jött magyarországi humanista elképzelésbe, mely szerint a románság Erdély legelőkelőbb származású népe, mert a római utódja.

A nacionalizmus a római származás tanával legalább olyan megrendítő erővel ragadta meg a románokat a romantika korában, mint a szomszédos szláv népeket a pánszlávizmus. Mivel részint a hatalmon kívül éltek, részint csak kis országgal rendelkeztek, a római eredettel beoltott nacionalizmusukból dühös és elszánt politikai aspiráció keletkezett. Egyforma hévvel tüzelt ez mindaddig, amíg csak be nem teljesedett, sőt az aspirációk kielégítése után, az utóbbi húsz évben sem szűnt meg a hév s a tűz, érezve talán körös-körül a veszélyt, mely a teljesedésbe ment álmodást szétrombolhatja. Mivel az igények táplálására s a beteljesedett álmok megőrzésére nem lehetett jobb eszközt találni, mint a romantikus nemzetkép folytonos emlegetését, felszínen tartását – akárcsak szlovák szomszédaink –, állandósították a románok is magukról azt a képet, mely a romantika korában kapta lényeges vonásait. Tudományuk arra rendezte be hadi állásait, hogy a humanista eredetű és a romantikus nacionalizmusban egységesített szemléletet mindenáron megvédje a sürű aggályokkal, sőt a cáfoló adatokkal szemben. Védekezés helyett alkotást (ami pedig a tudomány igazi természete) csak az esetben engedett meg, ha megegyezett a százötven éve elterjesztett felfogással. Így történhetik meg, hogy az írásunk elején pontokba szedett mai nemzetkép – eltekintve néhány újabban készített szépségflastromától – akár a XVIII. század végi román tudósoké is lehetne, Sinkaié vagy Majoré. *Ez a mesterséges állandóság a második fő különbözőségi jegye* a román nemzetképnek a mindig korszerű magyarétól s egyéb európai nemzetétől. Az a nemzet, melynek nincs oka – valamilyen politikai cél érdekében – nem a szintiszta igazságot állítania magáról, aszerint hajlítja, változtatja ismereteit, elképzeléseit önmagáról, amint objektív tudománya mind nagyobb világosságot vet kérdéseire. A románok – említett okokból – ennek ellenkezőjét, a merevítést, konzerválást, állandósítást végezték és végzik. Ily módon elkerülhetetlenné lett, hogy a román nemzetkép időszerűtlenné ne váljék (ellentétben ebben is a magyarral). Az erdélyi magyarok a bőrükön tapasztalták ezt az időszerűtlenséget: mikor a régtől fogva táplált aspirációk kielégítésére egy nagy országot kaptak a románok, azt hitték, hogy még mindig a XIX. században élnek, s nemzetállamot akartak csinálni belőle. Jól tudjuk, milyen gyötrelme származott belőle a nem románoknak.

A román nemzetkép fenti állandósulásával természetesen állandósult a románság látása, szemlélete is. Hiába próbálunk, lehetetlen a tolmácsolt nemzetképben mást is találnunk, mint dicsőséget. Mohón s tele állandó vérmes reményekkel, csak a dicsőségre vagy a dicsőségnek értelmezett eseményekre volt kíváncsi sorsából keleti szomszédunk – mintegy a szíve s agya erősítésére, hogy dicső sorsot érdemel az, akinek dicső a múltja. Miközben lelke vagy másfél századon át nagy politikai jövődőről tervezgetett, olthatatlan szomját oltogatta a fényes történettel. Amióta a dáko-román nacionalizmusra tette fel életét vagy halálát, s emellett állandóan kitart, azóta egyúttal szükségszerűen *állandó dicsőségben* is él. Annyira, hogy nem ritkák az olyan dicsekvések, melyek szerint a románok akár a kultúra élén is állhatnának. Mondanunk sem kell, hogy ma már ilyen irreális képzelgések nincsenek a magyar s a korszerű európai nemzetképekben. A román nemzetkép világosan mutatkozó mesterséges állandósá-

gát s ragyogását elsősorban kétségtelenül a folyton bőséggel buzogó román érzelem biztosította. Egy tanulságos magyar kiadvány jelent meg nemrégiben az utolsó ötven évben közzétett román néprajzi térképekről.* Ezek jó részéről lehetetlen feltennünk, hogy tudós kéz rajzolta volna őket. Az érzelem festett rajtuk románnak mindent, mint ahogy az érzelem állította úgyszólván a glóbus középpontjába Romániát egy jellegzetes térképen, melyen a románok elterjedését ábrázoló körök szinte Európa felét átölelik. Az érzelem elháríthatatlan kitörésének s nem tudományos kutatómunkának az eredménye az a legújabb kombináció is a románok eredetéről, mely mostanában lett ismeretes a magyar olvasóközönség előtt.** Ez már odáig előkelősíti a románokat, hogy még a római származással sem elégszik meg, hanem – megfordítva a dolgot – a rómaiakat is a románokból, illetve ezek őseiből, a dákokból származtatja. Ha érzelem ragadja el a románokat, semmin sem lepődhetünk meg, hiszen ők szomszédságunk legérzelmesebbjei. Olyannyira, hogy még tudományosságukban is az érzelem dominál. Vagy mivel mással volna magyarázható az a suttyomban ható terror, mely nem engedi meg, hogy a dicsőségesen duzzadó nemzeti érzésen csorbát ejtсен a tudomány? Magyarok jól ismerjük ezt a terrorfélét: a múlt század vége felé egyik karakán tudósunk összeszedte elődei „hazafias véleményét” a magyarság szittyá származásáról, a hazafiatlanság vádját sütve az ellenkezőt állítókra. Ami azonban nálunk múlt századi tünet, s elmúlt, miként a tavalyi hó, a románok között ma is érvényben lévő elv. Hogy ebből milyen károk származnak rájuk, szinte fesseget az indulat, hogy bőven leírjuk. Elég azonban, ha csak egyéb szomszédaink, a szlovákok nagyjából azonos tudósi eljárására utalunk. Kétségtelen, hogy elsősorban *romantikus* az ismertetett nemzetképet alkotó román tudomány: a régmúltat látja a legfényesebbnek, mert abban érzelmes képzeletét szabadjára engedheti, adatok nem kötik meg; annak hőseit emberfelettire nagyíthatja, országát széles e világon rettegettnek. Romantikus természetével egyúttal anakronisztikus is: a románok konkrét őseiről beszél egy olyan régi korban, amikor inkább csak kultúrákról, mint egyes népekről lehet szó, nem akarván tudomást venni a modern kutatási irányelvről, hogy a népi egyéniségek kialakulása az emberi történelemnek aránylag újabb fejezete; a nagy múlt s a nagy jövő ábrándjait ezenkívül számtalanszor előre- és visszavetíti. Mindezekből következően *kritikátlan*: tényeket felfúj, túlértékel; egészen friss eszméket, melyeket a legújabb kor szült, mint például az összes románok egyesülését, a múlt provinciális mozgolódásaiban és kalandjaiban is felfedezni vél. Előítélettől vezetve, a román múlt számtalan kérdését, területét munkálatlanul hagyja, vagy mesterséges beállításban látja. Egyszer még pironkodni fognak a románok, hogy emiatt idegen, magyar tudományosság látott neki a román múlt még sok tisztázatlan kérdésének. Ennek a magyar kutatásnak lehetnek elfogult, helyely-közzel esetleg még rosszakaratú eredményei is, hiszen mindnyájan emberek vagyunk. De előbb-utóbb szemléletváltoztatásra fogja bírni a mai praedestináltan romantikus-anakronisztikus-kritikátlan román eredet- és múltvizsgálatot. Ez annál inkább is lehetséges, mert minden tisztafejű ember láthatja, hogy a románok súlyban és tekintélyben semmit sem vesztenek erejükből, ha a mindjobban világosodó igazságra helyezkednek. Mert vajon oly nagyon lényegesen kellene-e változtatni az öntudatunkon, a politikai magatartásukon, ha a tényeknek megfelelően azt állítanák, hogy a Bal-

* RUMÄNISCHE ETHNOGRAPHISCHE HANDKARTEN, UND IHRE KRITIK. Staatswissenschaftliches Institut, Budapest, 1942. 44. o. 34 térképpel.

** Lupa elmélete, 1. *Kisebbségi Körlevél*, 1943, 1. szám. Gáldi László cikke.

kán északi részén romanizálódva s hallatlan vitalitással eltelve, lassan előznlötték nagyjából azt a területet, melyet egykor az apjuk, a római, birtokába vett? Isten látja lelkünket, hogy mi ebben még nagyobb öntudatépítő lehetőségeket sejtünk. Ma csak egy régóta hazudott s mesterségesen életben tartott dicső múlthoz kell méltónak *lenniök* a románoknak; olyan állapot ez, melynek terméketlensége, csupán megtartó jellege előbb-utóbb ki fog derülni. De ha azt tartanák magukról, hogy felköltözve a Duna fölé, a régi római provincia szerepét akarják átvenni a rokonság jogán, akkor ehhez a szerephez méltóvá kellene *válniok*; s ez olyan folyamat volna, melynek építő, alkotó jellegét a végletekig lehetne fokozni a románság hasznára. Mindez azonban merő, haszontalan agyvíllódzás. Ma a románok, bizonyára presztízisokból, a dákoromán kontinuitáshoz ragaszkodnak, s azt szépségflastromozzák a tudományos közvélemény nem kis vidítására. Nyilván azért teszik ezt, hogy a második világháborúból ugyanazzal az országgal kerüljenek ki, mint az elsőből, nem gondolva arra, hogy ma már csak pislákolnak azok az elvek, melyek huszonöt éve döntöttek.

Ez azonban az ő dolguk, minden nemzet a maga módján szokott képet festeni magáról, megokolást keresni létezésére, küldetést szabni tagjai elé. Ahogy ezt jelenleg tesszik a románok, akképp kell nekünk a lehető tanulságokat leszűrniük:

1. Naiv fia az a Kárpátok vidékének, aki azt hiszi magáról, hogy kizárólag ő tarthatja a legkiválóbbnak nemzetét. Ha a magyarok között volna ilyen, e tanulmány első öt pontjából meggyőződhetik, hogy a románok nem kevésbé a legkiválóbbnak tartják nemzetüket. Ne kísérletezzünk még olyasmivel sem, hogy melyikünknek vastagabb az irodalomtörténete, nagyobb a tehetsége, értékesebb és több a produkciója. A nacionalizmus egyformán elégtett ki minden nemzetet. Hiszen nem a nyersanyagok tömegéhez, még csak a tagjainak a számához sem kötötte egy nemzet nagyságát, általában a legkevesebb konkrétumhoz s rációhoz. Annál inkább azonban az érzelemhez – ezért édestestvére a nacionalizmusnak a romantika, az érzelem stílusa. Az érzelem pedig általános emberi tulajdonság, mindenütt meglelhető, akár az étvágy vagy a szomorúság, s nem függ egy társadalom, közösség nagyságától: egy kis gyülekezetben éppannyi lehet belőle, mint egy arénában, egy észben éppannyi, mint egy angolban. Semmi csudálatos nincs tehát abban, hogy az egyes nemzetek körében kitermelődött nacionalizmus egyforma hevű, fantáziában, kebdagasztásban, vágyakban, célokban egyenlő értékű. Ha tagadnók, hogy a nacionalista román a maga módján éppannyi értéket, biztatást láthat nemzetében, mint a magyar, ezzel körülbelül olyan badarságot hinnénk róla, hogy nem lehet annyira szerelmes vagy érző szívű, mint mi.

2. Teljességgel felesleges az aggodalmaskodás, ha a fenti, külföldön terjesztett román nemzetkép méltányolásáról, azaz a román propaganda sikeréről hallunk. Még mindig tele rémülettel ennek nagy győzelmétől az első világháború végén, ma is azt hiszük, hogy a románok sikere – az érdek-összeütközések miatt – egyenlő a magyarok sikertelenségével vagy fordítva. Pedig csupán arról van szó, hogy egyforma szépet állíthatva magáról minden romantikus nacionalizmus, az egyik ember a románnak hisz, másik a magyarnak (ha ez is romantikát terjeszt), vagy talán sokkal egyszerűbben, egyik az egyikkel találkozik, másik a másikkal. Ebből akkor keletkeznék késhegyig menő propagandaháború, ha még ma is romanticizmusra reagáló propaganda-felnevők döntenék el a világ sorját. Ez esetben természetesen az a nemzet győzne, amelyik tömérdek pénzzel, garmada könyvvel, légió propagandistával a legtöbb ismerőt tudná szerezni a maga szépnek festett nemzetképéről, háttérbe szorítva a többi nemzet képét. Az első világháború után nagyjából ez volt a helyzet. Ez lesz-e vajon a második után is?

3. A románok azt tartják, hogy igen, legalábbis propagandaleadásuk természete ezt árulja el. Részint abból látjuk ezt, hogy semmit sem változott az az első világháború óta: ha véletlenül egy negyedszázad előtti román propagandairatot ütnénk fel, ha nem tűnnék fel a nyelv, melyen írták, alig vennők észre, hogy nem a mai időkre szánták. Részint pedig abból, hogy ma is jórészt a magyarság ellen irányul. Vagy úgy, hogy eltekintenek fölötte, mint egy quantité négligeable fölött, fikciónak mondva azt, hogy egy szem magyar is volt és van, csinált és csinál valamit Erdélyben, vagy pedig úgy, hogy a legfeketébb ördögnek festve s legázsiaibb hordának mondva minden vétket rákennek azért, hogy a románok elmaradtak a nyugattól, bizánciak lettek stb. Nem mondható, hogy éppenséggel reális vagy tájékozott szemmel tekintenének felénk a szomszédságból. Ne is várjuk az ellenkezőjét addig, amíg a romantikus román nemzetkép él. Addig ugyanis Erdélynek román bölcsőnek kell lennie, a román származású Hunyadinak egymagában Erdély egységét kell bizonyítania a román vajdaságokkal, számos Magyarország felé tekintő magyar fejedelmei, urai ellenében, a világháború utáni Nagy-Romániát a magyarok elé kell visszavetíteni, kellemetlen epizódnak tekintve ezek közbejöttét, s mindez csak úgy érhető el, ha a román nemzetképet ráterítik a magyar jó részére, és jámbor arccal állítják, hogy nincs alatta semmi, vagy ha van is, valami ördög.

Isten őrizzen, hogy viszonzni próbálnók ezt, magyarok. Azt állítottuk magunkról a tanulmány belsejében, hogy a mi nemzetképünk általában mindig korszerű volt. Ez ma azt jelenti, hogy megunva a nacionalizmus romantikus indítékait, valami új közösségi gondolatot keresünk. A közösségben gondolkozók pedig nem lehetnek ellenségei a közösségeknek. Ha másból nem is, egyelőre legalább abból tapasztalhatjuk ezt, hogy mind több érdeklődője, ismerője akad köztünk a román közösségnek, s mind több tudós kutatója a románság múltjának s jelenének.